

RECENSIES

Desmaele zijn licentiaatsverhandeling over de Brusselse privé bibliotheken in de achttiende eeuw. Hij verwerkt zijn resultaten in dit keurig artikel, waarin hij dan ook op enkele parallellen tussen beide steden wijst. Om aanvaardbare redenen waagt hij zich niet aan een grondige vergelijking en geeft hij voorrang aan zijn bescheiden besluiten. Hij concludeert achtereenvolgens de beperkte afstand tot de actualiteit, de hoofdzakelijk Brabantse afkomst, het eerder conservatieve karakter, het overwicht van de Franse taal en dezelfde rangorde voor de thema's als in Parijs een eeuw vroeger. Tenslotte gaat hij dieper in op die thema's door het situeren van concrete titels. Hij besluit voorzichtig en terecht dat Brussel geen gunstige voedingsbodem was voor de ideeën van de Verlichting.

Wie een bibliografie van achttiende-eeuwse werken over economie wil samenstellen, kan daarvoor een schat aan informatie vinden in de bijdrage van Claude Sorgeloose. Deze auteur onderzoekt de catalogi van de bibliotheken van tien zeer hoog geplaatste functionarissen in de centrale administratie van de Oostenrijkse Nederlanden. Daarbij maakt hij zowel een kwantitatief als een kwalitatief oordeel over de samenstelling van dit deel in elke collectie. Na die tien heldere uitspraken trekt hij het perspectief wat ruimer open voor zijn algemeen besluit. Daarbij blijkt dat — hoe paradoxaal het ook is — vertegenwoordigers van de Oostenrijkse school nauwelijks in deze bibliotheken te vinden waren. Hij besluit verder correct dat de economische literatuur de administratieve routine kwam doorbreken en tot dieper nadenken aanspoorde.

In 1787 gaf de Luikse uitgever Desoereen bewerking van de zogenaamde 'Bibliothèque bleue' uit, die hoofdzakelijk bestond uit middeleeuwse verhalen en romans zoals de *Vier heemskinderen* en *Robert de Duivel*. Thierry Dutilleul onderzoekt waarin deze editie verschilt van de vroegere om daaruit de culturele geladenheid van deze uitgave te bepalen. Hij stelt vast dat de bewerker, de erudiete journalist Jean Castilhon, de religieuze toon afzwakte of gewoon wegwerkte. De ethiek werd de basis van de sociale verhoudingen en de politieke fictie is hier aangepast aan de burgerlijke ideologie van de Verlichting. Nochtans breekt de bewerker niet volledig met het oorspronkelijk referentiekader. Kortom Dutilleul toont mooi hoe een copywriter een kind is van zijn tijd.

Tenslotte brengt Michèle Mat in de rubriek varia een verslag van de studiedag van de Université Libre de Bruxelles over het leger en de militairen tijdens de Verlichting. Daar was aandacht voor de militaire pers, de vrijmetselarij en het leger, de memoires van een succesvol bevelhebber en die van een deserteur.

Kortom met deze diverse bijdragen reiken de leden van de Franstalige contactgroep opnieuw een aantal waardevolle bouwstenen aan voor de historiografie van de achttiende eeuw. Het is een goede formule om de resultaten van licentiaatsverhandelingen en lopende of kleinere onderzoeksprojecten kenbaar te maken. Hopelijk volgt de synthese.

W. Baeten

J. Frieswijk, e. a., ed., *Frieslands verleden verkend. Problemen, methoden en onderzoek met betrekking tot de Friese geschiedenis na 1750* (Fryske histoaryske rige I; Leeuwarden: Fryske Akademy, 1987, 243 blz., f27,50, ISBN 90 6171 668 3).

De kans op welslagen van een integrale geschiedschrijving van een gebied blijkt maar gering te zijn, zo stelde B. C. de Pater enige jaren geleden in *Theoretische geschiedenis*, XI (1984) 136. De Fryske Akademy heeft zich door deze uitspraak niet laten ontmoedigen. Ze heeft het plan

opgevat een nieuw handboek van de Friese geschiedenis uit te brengen ter vervanging van de uit 1968 daterende *Geschiedenis van Friesland*. In het nieuwe handboek zal een 'integrale geschiedenis' moeten worden gegeven, waarbij in eerste instantie de aandacht gericht wordt op de periode na 1750. Voordat het zo ver is, zullen nog wel tal van onderzoeksgebieden moeten worden bestudeerd en onderzoeksvragen beantwoord. Als eerste aanzet daartoe ligt er nu de bundel *Frieslands verleden verkend*. Negentien auteurs hebben eraan meegewerkt.

We hebben te maken met een rijk geschakeerd boek dat, zoals de redactie in zijn algemene inleiding opmerkt, een nogal heterogene indruk maakt. In de eerste plaats treft de lezer een aantal theoretische en historiografische bijdragen aan, waarin het verkennende karakter van de publikatie het best tot uitdrukking wordt gebracht. In de tweede plaats staan er in het boek vier korte archiefverkenningen, waarbij men zich, waarschijnlijk om praktische redenen, heeft beperkt tot het Rijksarchief in Friesland. In de derde plaats bevat de bundel een aantal case-studies waarin verslag wordt gedaan van lokaal en regionaal onderzoek. Voor een deel gaat het hierbij om samenvattingen van doktoraal-scripties en om publikaties in het kader van promotie-onderzoek. Daaronder bevindt zich een aantal fraaie artikelen, onder meer over het pachtvraagstuk in de Friese landbouw, de armenzorg in Leeuwarden en twee bijdragen in het kader van het elite-onderzoek.

In deze recensie wil ik mij verder beperken tot het signaleren van de meer theoretische en historiografische bijdragen. Een mooi voorbeeld hiervan is een artikel van Hille de Vries over de kwantitatieve benadering in het (regionaal) historisch onderzoek. In zijn essay maakt hij onder meer een rondgang langs de naoorlogse Nederlandse historiografie op provinciaal en plaatselijk niveau, waarbij alle provincies — met uitzondering van Utrecht (en uiteraard Flevoland) — worden aangedaan. Het doel van de rondreis is even nuttig als eenvoudig: voor de toekomstige sociaal-economische geschiedschrijving over Friesland van elders voorbeelden halen.

Lammert Jansma en Geart de Vries gaan in op theorie en praktijk van het gebruik van mondelinge bronnen bij het schrijven van regionale geschiedenis. Zij plaatsen een aantal kritische kanttekeningen bij de pretenties van 'mondelinge historici' zonder overigens af te dingen op het belang van hun aanpak. Ook de mogelijkheden van de sociografie voor het schrijven van een nieuw handboek van de geschiedenis van Friesland worden aan de orde gesteld. H. D. Flap vraagt zich naar aanleiding van ervaringen met de historische sociografie en de daarmee verwante Wageningse school af, of een nieuwe geschiedschrijving van Friesland na 1800 opgezet volgens de lijnen van het sociografische programma wel voldoende garanties biedt om te komen tot een meer integrale geschiedschrijving van deze provincie.

In feite stipt Flap hiermee tevens de vraag aan wat regionale geschiedschrijving is of moet zijn. In deze bundel wordt op verschillende plaatsen regionale geschiedschrijving opgevat als een vorm van integrale geschiedschrijving. Van den Eerenbeemt doet dat in zijn artikel 'Reflecties over regionale geschiedschrijving', en ook de redactie laat zich in deze zin uit. Door Hille de Vries wordt evenwel een ander accent aangebracht. Hij vraagt zich af of het vanuit methodologisch gezichtspunt zinvol is om verschil te maken tussen regionaal-historisch onderzoek en gewoon historisch onderzoek. In wetenschappelijk opzicht, zo luidt zijn stelling, maakt het — zeker voor de sociaal-economische geschiedenis — niet uit of men op regionaal dan wel op nationaal niveau historisch onderzoek verricht.

Zowel op het terrein van de arbeidersgeschiedenis (Johan Frieswijk) als op dat van de kerkgeschiedenis (de Groninger kerkhistoricus Knetsch), worden suggesties geformuleerd voor nieuwe richtingen in het onderzoek. Tenslotte moet nog worden vermeld dat in de

algemene inleiding een aantal thema's wordt besproken die in de bundel niet of nauwelijks aan de orde komen, maar die met het oog op het nieuwe handboek in de toekomst nog zouden moeten worden onderzocht. Een soort van lacune-rapport inzake het historisch onderzoek in Friesland na 1750, zo zou men kunnen zeggen. En nu maar zien wat de doorslag geeft: de scepsis van De Pater of het enthousiasme van de Fryske Akademy.

A. Sj. van der Goot

A. H. Crijns, F. W. J. Kriellaars, *Het gemengde landbouwbedrijf op de zandgronden in Noord-Brabant 1800-1885* (Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland LXXII; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1987, xxxii + 352 blz., f47,50, ISBN 90 70641 22 4).

Crijns en Kriellaars, twee bekende namen uit de (Brabantse) landbouwwereld, hebben zich na hun pensionering gezet aan wat kennelijk een lang gekoesterde wens van beiden was: het schrijven van een geschiedenis van het landbouwbedrijf van de Brabantse zandgronden. Als temporele begrenzing van hun onderwerp zijn zij daarbij uitgegaan van de periode vanaf de Bataafs-Franse tijd tot het midden van de 'grote landbouwcrisis'. Zij namen hiervan ieder een helft voor hun rekening.

Afgezien van Kieps studie uit 1973 over het grensgebied van de Antwerpse Kempen en de Baronie van Breda, ontbreekt tot op heden een op meer moderne leest geschoeid onderzoek naar agrarische geschiedenis van de zuidelijke zandgronden. We weten er in feite dan ook nog bijzonder weinig van. Mede daardoor zijn de Brabantse zandgronden in dit opzicht in tal van handboeken vaak (te veel) op één hoop gegooid met die in het midden en (noord-)oosten van ons land, terwijl het landbouwbedrijf er al vroeg wezenlijk anders van karakter moet zijn geweest. Alleen al de aanzienlijk hogere bevolkingsdichtheid (waarmee Noord-Brabant aansloot bij vergelijkbare gebieden in België) geeft aan dat we er met een veel intensievere bedrijfsvoering moeten rekenen, dan tegelijkertijd bijvoorbeeld in Overijssel en Gelderland het geval was. In dit opzicht nu gunnen ons beide auteurs voor wat betreft de negentiende eeuw een aardige blik in de Brabantse 'sopketel' en levert het boek een belangrijke bijdrage aan onze kennis van dit gebied. Toch zal het boek niet aan ieders verwachtingen beantwoorden.

Eén van onze bezwaren geldt de opzet van het boek, die voor elk van beide onderdelen globaal hetzelfde is en waarbij verschillende thema's uit het eerste terugkomen in het tweede gedeelte. In principe geeft een dergelijke opzet de mogelijkheid de verschillende thema's in 'behapbare' moten te presenteren. Voorwaarde is echter dat de lijnen die in het eerste deel worden uitgezet, in het tweede zo goed mogelijk opgepakt en vervolgd zouden moeten worden. Dit nu is in dit boek eigenlijk niet het geval. In feite bestaat het uit twee op zichzelf staande studies. Nu hoeft ook dat op zich nog geen bezwaar te zijn, maar het leidt hier niet zelden tot herhalingen, zij het dan in wat andere benaderingen of bewoordingen. Zo worden we halverwege het boek opnieuw geconfronteerd meteen ditmaal vrij technische en eigenlijk wat op zichzelf staande beschrijving van bodem en landschap. Een ander voorbeeld van een dergelijke herhaling is de aandacht die in het tweede gedeelte opnieuw aan het overigens zeer belangrijke thema 'bemesting' wordt gegeven, zonder echter dat echt wordt voortgebouwd op hetgene dat daarover in het eerste deel al werd meegedeeld. Verwarrend is zo ook de wijze waarop plotseling in het tweede gedeelte